

نقش درخت به عنوان یک شاخص طبیعی در بازسازی پس از سانحه (مورد مطالعاتی: نخلستان‌های بام، پس از زلزله سال ۱۳۸۲)

فرشته اصلانی^۱، نعیمه اسدیان زرگر^۲ و مریم منتظریون^۳

۱. دانشجوی دکتری عمران گرایش مهندسی زلزله، پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)، fereshteh.aslani@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری معماری منظر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، n.asadianzargar@modares.ac.ir

۳. کارشناس ارشد مهندسی معماری گرایش بازسازی پس از سانحه، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، Maryam.montazeriun@gmail.com

چکیده

زمینه و هدف: در بازسازی پس از سوانح، درختان از چهار منظر به عنوان عاملی تأثیرگذار نقش مهمی ایفا می‌کنند. درختان می‌توانند به عنوان «مصالحی برای اسکان موقت»، «باززنده‌سازی خاطرات جمعی»، «ایجاد آرامش و انگیزه‌ای برای بازسازی» بکار گرفته شوند. همچنین به عنوان «یادبودهای زنده»، یادآور سانحه و شرایط پس از آن بوده و ضرورت آمادگی و تاب‌آوری جامعه در برابر سوانح احتمالی را نشان دهند.

روش: هدف از این مقاله بررسی پیامدها و تأثیرات برنامه بازسازی بام بر نخلستان‌های این شهر و میزان موفقیت و توانمندسازی آن‌ها در ایفای نقش خود می‌باشد. مقاله حاضر با به کارگیری روش تحقیق کیفی نظریه‌ی زمینه‌ای، مصاحبه‌های عمیق انجام شده با مردم شهر بام را تحلیل نموده و درباره اهمیت نقش نخلستان‌ها در بازسازی شهر بام بحث کرده است. بدین منظور، داده‌های موردنیاز، از طریق مصاحبه‌های عمیق گردآوری شدند. جهت تحلیل داده‌ها، مجموعه منظمی از رویه‌ها در سه مرحله کدگذاری «باز»، «محوری» و «گزینشی» به کار گرفته شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نقش نخلستان‌ها در بازسازی پس از زلزله کم‌رنگ شده و باززنده‌سازی هرچه سریع‌تر آن‌ها ضروری است. هدف از بازسازی بام، تنها حیات کالبدی بوده و متأسفانه در روند بازسازی شهر، توجه خاصی به عوامل طبیعی هویت‌بخش نشده است. پس از زلزله، نخلستان‌ها به حال خود رها شده و بازسازی نیمه‌کاره آن‌ها، روح شهر را آزار می‌دهد.

نتیجه‌گیری: این مقاله نتیجه می‌گیرد برنامه‌ریزان بازسازی با شناسایی پوشش‌های گیاهی هویت‌بخش منطقه سانحه‌دیده و میزان آسیب‌دیدگی آن‌ها می‌توانند از طریق طراحی و اجرای برنامه‌هایی همچون باغچه‌های عمومی و بازسازی نخلستان‌ها و پارک‌های محله‌ای، سبب مشارکت مردم و ایجاد انگیزه برای بازسازی شوند و نهایتاً تاب‌آوری جامعه در برابر سوانح آتی ارتقاء یابد.

کلید واژه‌ها: درخت، بازسازی، نخلستان، زلزله بام، تئوری گراند

◀ **استناد فارسی (شیوه APA، ویرایش ششم ۲۰۱۰):** اصلانی، فرشته؛ اسدیان زرگر، نعیمه؛ منتظریون، مریم (تابستان، ۱۳۹۸). نقش درخت به عنوان یک شاخص طبیعی در بازسازی پس از سانحه (مورد مطالعاتی: نخلستان‌های بام، پس از زلزله سال ۱۳۸۲). *فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران*، ۹ (۲)، ۲۰۷-۲۱۸.

The role of trees as a natural index in post-disaster reconstruction (Case Study: Palm groves of Bam, Following the 2003 Bam earthquake)

F. Aslani¹, N. Asadian Zargar² & M. Montazeriun³

1.Ph.D. Student, Earthquake Engineering, Faculty of Civil Engineering, International Institute of Earthquake Engineering and Seismology (IIEES), Tehran, Iran. (Corresponding author), fereshteh.aslani@gmail.com

2.Ph.D. Student in Landscape Architecture, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. n.asadianzargar@modares.ac.ir

3.Master of post-disaster reconstruction, Faculty of Architecture, Shahid Beheshti University (SBU), Tehran, Iran. Maryam.montazeriun@gmail.com

Abstract

Background & objective: Trees, as an influential element, have an important role in post disaster reconstruction in four aspects; they can be used as “temporary settlement materials”, “reviving collective memories”, “creating calm” and “motivation for reconstruction”. In addition, as “living memorials”, they remind the disaster and indicate the necessity of preparedness and resilience of society against future disasters.

Method: This paper studies the consequences and effects of the Bam reconstruction program on the palm groves in this city and also their success and empowering rate in playing their role. For this purpose, interviews were done to collect data and then analyzed by the grounded theory, qualitative method; the importance of palm groves role in Bam reconstruction was discussed. To analyze the data, organized set of methods in open, axial and selective coding phase were used.

Findings: The findings indicate that the urban reconstruction of Bam was mainly focused on the physical elements and, unfortunately, the palm groves as a part of natural identity elements were eliminated. Since the post disaster reconstruction is a comprehensive issue so it is necessary to revive the palm groves in Bam.

Conclusion: This paper indicates that the palm groves have been neglected in post-earthquake reconstruction. Reconstruction planners should identify the vegetation in the affected area and their damages through the design and implementation of programs such as public gardens, palm groves reviving and making local parks which may create opportunities for people’s contribution and motivations to urban reconstruction which leads to promote social resilience against future disasters.

Keywords: tree, reconstruction, palm groves, Bam earthquake, Grounded Theory

► **Citation (APA 6th ed.):** Aslani F, Asadian Zargar N, Montazeriun M. (2019, Summer). The role of trees as a natural index in post-disaster reconstruction (Case Study: Palm groves of Bam, Following the 2003 Bam earthquake). *Disaster Prevention and Management Knowledge Quarterly (DPMK)*, 9(2), 207-218 .

مقدمه

از دیرباز عوامل طبیعی نقش مهمی در عرصه زندگی ایرانیان داشته و تأثیر قابل توجهی بر هویت ایرانی دارند (کریمی مشاور و نگین تاجی، ۱۳۹۶، ص ۴۰۱). به بیان دیگر، سالهاست که ایرانیان در تمام ابعاد زندگی فردی و جمعی خود، ارتباط نزدیکی با باغها و نخلستانها داشته‌اند که همواره به‌عنوان یک سنت و پدیده کهن مطرح بوده است (بمانیان و صالح، ۱۳۹۰، ص ۶۱).

تأثیرات طبیعی، کالبدی و هویتی فضاهای سبز و عوامل طبیعی از جمله درختان در سیستم شهری و بازدهی‌های مختلف اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی آن‌ها در ساختار جوامع، انکارناپذیر است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۵۹). قابل ذکر است که عوامل طبیعی درون‌شهری از جمله درختان از مهم‌ترین ساختارهای بوم‌شناختی به‌شمار می‌روند که اگر به‌طور صحیح برنامه‌ریزی شوند، ضمن خلق فضاهای عمومی و پویایی شهری، موجب استمرار فرایندهای طبیعی مانند جریان آب‌وهوا می‌شوند (برق جلوه و صیاد، ۱۳۹۲، ص ۳۲۷).

همان‌طور که در بسیاری از مطالعات انسان‌شناختی ثابت شده است، درختان استعاره‌هایی از سلامت فردی و اجتماعی و همچنین نشانه‌هایی از تداوم، خاطره و بازسازی هستند (مارتوس، ۲۰۱۶).^۱ بنابراین کاشت درخت به معنای تلاشی برای تداوم و ساخت زندگی است (نیل، ۲۰۱۸).^۲ از طرف دیگر، با در نظر گرفتن عدم توجه اغلب طرح‌های شهری به پتانسیل‌های طبیعی شهر، به نظر می‌رسد به‌کارگیری مناسب این امکان جهت افزایش کیفیت محیط و هویت شهر، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد (جوهری و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۸۹).

یکی از مهم‌ترین حوزه‌ها در این راستا، توجه به نقش درختان به‌عنوان یکی از عوامل طبیعی در فرایند بازسازی پس از سوانح است. مطالعه‌ای محیطی با عنوان «ایجاد پوشش سبز در زون قرمز ۳» که در محیط‌های خاص درگیر با بلایای طبیعی و جنگ انجام شده بود، منجر به زمینه‌ی تحقیقاتی جدیدی در دانش بازسازی پس از سانحه شد که بر توانایی نظارت جامعه بر طبیعت از طریق کاشت

درخت یا کشاورزی شهری به‌عنوان منبعی برای همدل کردن جامعه، سودمندی اکولوژی و تاب‌آوری در مواجهه با تنش‌ها تأکید داشت (هلفند، ۲۰۰۶).^۴

در برنامه‌ریزی بازسازی پس از سانحه باید تمامی خصوصیات یک شهر، بخصوص درختان و پوشش گیاهی آن که جزئی از خاطره جمعی و هویت یک شهر هستند، مورد توجه قرار گیرد. نادیده انگاشتن این موضوع می‌تواند عواقب جبران‌ناپذیری چون دلسردی، بی‌هویتی و حتی ایجاد معضلاتی در امرارمعاش برای مردم شهر سانحه‌دیده ایجاد نماید.

در طی سال‌های طولانی از بدو پیدایش شهرنشینی تاکنون، شهر همواره با چالش‌هایی روبرو بوده که در این میان می‌توان به مخاطرات طبیعی اشاره نمود که زلزله یکی از ویرانگرترین سوانحی بوده که تهدید بزرگی برای سکونت‌گاه‌های انسانی است (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۹۳). در ۱۵ دی‌ماه ۱۳۸۲، زلزله‌ای با بزرگی ۶/۶ ریشتر در شهر باستانی بم رخ داد. در این فاجعه، در کنار ساختمان‌های شهر نخلستان‌ها نیز دچار آسیب شدند.

فلاحی (۱۳۹۴) حلقه‌ی مفقوده بازسازی شهر بم را حفظ پیوندهای گذشته، هویت‌بخشی و نیاز به تداوم نمادهای سنتی و آشنای محلات عنوان می‌نماید. نخلستان‌های آسیب‌دیده بویژه در همسایگی ارگ بم هویت اصلی این شهر و مهم‌ترین شاخصه طبیعی آن بودند و ادامه‌ی حیات آن، نمادی از جریان زندگی در بم است. اهمیت این موضوع در بازسازی محلات تاریخی بم از آن جهت است که توجه به کیفیات محسوس و نامحسوس نخلستان‌ها و همچنین خاطرات و معانی انضمامی آن‌ها، نه تنها به افزایش میزان حس تعلق مردم به مکان منجر می‌گردد، بلکه می‌تواند تضمین‌کننده‌ی موفقیت بازسازی پس از زلزله بوده و در احیای حیات بافت ارزشمند شهر مؤثر واقع شود.

این مقاله می‌کوشد ضمن بررسی ادبیات این حوزه در ارتباط با نقش درختان در بازسازی پس از سانحه به بررسی پیامدها و تأثیرات بازسازی شهری بر نخلستان‌های شهر بم و پتانسیل‌های آن برای ایفای نقش خود بپردازد. بر این اساس، مقاله حاضر سعی دارد تا به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

1. Martos, 2016
2. Nail, 2018
3. greening in the red zone

را در شرایط جنگی بررسی کرده که اثباتی برای تأثیرات باغبانی بر سلامت روانی سربازان در طول جنگ است. به همین ترتیب، در اولین دوره آموزشی اکولوژی شهری، که در دانشگاه کرنل در سال ۲۰۱۵ برگزار شد، نمونه‌های موردی در زمینه مزایای فعالیت‌های سبز در شرایط سخت و آشفته برای اهداف درمانی، از طریق ایجاد ارتباط مجدد با محیط‌های سبز مطرح شد (کراسنی و اسنایدر، ۲۰۱۶)^۹. همچنین مطالعات نشان می‌دهد که فعالیت‌های سبز نه تنها می‌تواند تعلق خاطر به مکان را در میان افراد افزایش دهد، بلکه بر روابط اجتماعی بین افراد جامعه نیز تأثیرگذار است. تیدبال^{۱۰} معتقد است که بیوفیلیای فوری ممکن است منبعی برای تاب‌آوری در مواجهه با سوانح باشد.

از طرف دیگر، برقراری ارتباط با محیط‌های آرامش‌بخش می‌تواند نقش مهمی در فرایندهای به یادسپاری خاطرات پس از وقوع سوانح ایفا کند؛ درخت‌های بزرگ یادبود نمونه‌ای برای این موضوع هستند که در فضاهای عمومی به عنوان نقاط مرکزی برای یادآوری و عزاداری و همچنین به عنوان یک نشانه بصری برای هویت گروهی بر اساس ارزش‌های مشترک و یا نماد یک واقعه، کاشته شده‌اند (برت و همکاران، ۲۰۰۷)^{۱۱}.

درخت همواره به عنوان صورت مثالی و نماد تجدید حیات و بازگشت به اصلی واحد، آئینه تمام نمای انسان و انگاره‌ای منحصر به فرد محسوب می‌شده است (آل ابراهیم دهکردی، ۱۳۹۴). همچنین از دیرباز درخت نزد ایرانیان باستان بسیار محترم بوده است. «حرمت یافتن» بعضی از درختان همیشه‌سبز یا درختان کهن در ایران به دلیل هم‌جواری آن‌ها با امامزاده‌ها و پیران مقدس نیز نشانه‌ای از تقدس آن‌ها در باورهای ایرانی است.

در سده‌های سوم و چهارم بعد از اسلام یعنی عهد سامانی نیز نقش و نماد درخت به صورت محوری در همه جای هنر باقی‌مانده از این دوران دیده می‌شود. در ایران بسیاری از درختان از جمله تاک، چنار، انار و نخل مقدس بوده‌اند، از آن میان درخت سرو در آن دوران درخت زندگی به شمار می‌رفت و نقش سرو تاکنون در تمامی هنرها به صورت نمادین به کار رفته است (آل ابراهیم دهکردی، ۱۳۹۴).

- نقش درختان به عنوان یکی از شاخصه‌های طبیعی در بازسازی پس از سانحه چیست؟
- بازسازی عوامل طبیعی بویژه نخلستان‌های بم پس از زلزله، تا چه میزان موفقیت‌آمیز بوده است؟
- راهکارهای پیشنهادی مقاله در راستای ارتقاء کیفی بازسازی نخلستان‌های بم چیست؟

مبانی نظری

در بازسازی پس از سوانح، درختان از چهار منظر به عنوان عاملی تأثیرگذار در موفقیت آن نقش دارند. آن‌ها می‌توانند به عنوان مصالحی برای اسکان موقت، باززنده‌سازی خاطرات جمعی، ایجاد آرامش و انگیزه‌ای برای مردم در نواحی سانحه‌دیده باشند. همچنین به عنوان یادبودهای زنده، یادآور سانحه بوده و ضرورت آمادگی در برابر سوانح را تأکید نمایند. در ادامه، به مبانی نظری و تجربیات جهانی در هر یک از ابعاد ذکر شده اشاره می‌شود.

• حضور درخت از منظر ایجاد آرامش روانی فرد و جامعه سانحه‌دیده

مفاهیمی مانند بیوفیلیا^۱ به معنای تعلق ذاتی به طبیعت و تیوفیلیا^۲ به معنای هویت و تعلق به مکان، به طور ضمنی به اهمیت درک درختکاری و کاشت گیاهان در شرایط پس از سانحه اشاره دارند (ویلسون، ۱۹۸۴)^۳. مفاهیم و یافته‌های در اصطلاح باغبانی-درمانی و تأثیرات روانشناسی و محافظتی درختان بر ظرفیت احیا، در نمونه‌های مطالعاتی سوانح طبیعی و انسان-ساخت سبب ایجاد نظریه‌ی جدیدی به نام «بیوفیلیا فوری»^۴ شده است (تیدبال، ۲۰۱۲)^۵. این نظریه حاکی از آن است که در زمان جنگ و بحران، باغبانی فردی یا جمعی، کاشت درختان و انواع دیگر تعاملات با طبیعت، اغلب پاسخی برای ایجاد احساسات مثبت، سلامتی و بهبودی بوده است (تیدبال و همکاران، ۲۰۱۰)^۶.

هلیفاند^۷ در مطالعه‌ی خود با عنوان باغ‌های مبارز^۸، منابع باغبانی

1. Biophilia
2. topophilia
3. Wilson, 1984
4. urgent biophilia
5. Tidball, 2012
6. Tidball et al. 2010
7. Heliefand (2006)
8. Defiant Gardens

9. Krasny & Snyder, 2016

10. Tidball (2014)

11. Brett et al. 2007

در اسکان موقت پس از طوفان گونو در مناطق روستایی از سه گونه مسکن ساخته شده از گیاهان بومی (شاخ تنه و برگ درختان نخل) منطقه سیستان و بلوچستان به نام‌های «لوگ»، «کرز» و «کرگین» استفاده شده است. این سازه‌ها غالباً به دلیل مناسب بودن آن در زمان وقوع سانحه، به‌عنوان سازه‌های اسکان موقت مورد استقبال قرار گرفته و در مرحله اسکان دائم نیز به‌عنوان فضاهای خدماتی به‌کار گرفته می‌شوند. ارزان‌قیمت بودن و برپایی این سرپناه‌های گیاهی، در کنار مصالح بومی در دسترس و شیوه ساخت رایج و آسان آن‌ها در بین بومیان منطقه، باعث شده که تا به امروز این نوع سازه‌ها همچنان پابرجا باقی بمانند (مؤمنی موکویی و زینالی، ۱۳۹۶).

پس از تایفون هایان^۲ در سال ۲۰۱۳ در فیلیپین در مناطق ساحلی شهرها، هزاران کشته و هزار واحد مسکونی تخریب شدند و قایق‌ها و کشتی‌های بسیاری شکستند و خسارت بسیار زیادی به مناطق جنگلی ساحلی، درختان، بخش کشاورزی و محصولات کشاورزی وارد شد. دپارتمان کشاورزی فیلیپین اعلام کرد حدود ۴۴ میلیون درخت نارگیل قطع و آسیب دیدند و ۳۰۰۰۰ قایق ماهیگیری متحمل خسارت شدند.

در راستای ساماندهی و بازتوانی سریع‌تر آسیب‌دیدگان در بخش کالبدی، اقتصادی و زیست‌محیطی، دولت و سازمان‌های امدادی بین‌المللی با استفاده از درختان قطع شده نارگیل به‌عنوان مصالح ساخت با کمترین هزینه برای بازماندگان، مسکن موقت برپا نمودند. با استفاده از چوب درختان قطع شده، خانه‌های ساحلی و روستایی، مدارس، وسایل زندگی و قایق‌های ماهیگیری با تکنولوژی جدید برای ماهیگیران ساخته شدند. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که با افزایش مناطق جنگلی ساحلی و تعداد درختان قطور و بلند می‌توان در برابر سونامی و طوفان مقابله کرد؛ به همین دلیل دولت فیلیپین و سازمان‌های NGO جهت بازتوانی مناطق جنگلی ساحلی در آینده برنامه‌ریزی نموده‌اند (درست، ۲۰۱۵).

همچنین در فرآیند بازسازی پس از سونامی سال ۲۰۰۴ اندونزی، خسارات وسیعی به محیط‌زیست وارد آمد و هزاران نفر مجبور به تخلیه و جابه‌جایی شدند. قطع درختان و آتش‌سوزی

درخت نخل نیز در ایران باستان درخت مقدسی به‌شمار رفته و نمونه‌های زیادی از آن را در زمان ساسانی در گچ‌بری‌های بیشاپور می‌توان یافت. همچنین در فرهنگ ایرانیان، نخل تابوت‌واره‌ای است که در عزای امام حسین(ع)، به‌ویژه در روز عاشورا بر دوش می‌کشند. آیین نخل‌گردانی در حوزه جغرافیای فرهنگی مرکزی ایران رواج دارد. نخل میدان امیر چخماق در شهر یزد ۴۵۰ سال عمر دارد و متعلق به دوران صفوی است (خاکی و قائدی، ۱۳۹۴).

● حضور درخت از منظر خاطره جمعی

درک محیط به دنبال بازسازی شهری، فرآیندی ذهنی است که از طریق ارتباط انسان و فضای پیرامون آن شکل می‌گیرد. از این رو، بازسازی باید به فضاهای خاطره‌انگیز توجه لازم را داشته باشد؛ همان فضاهایی که جامعه قبلاً آن‌ها را با خاطرات خوشایند تجربه کرده است (فلاحی و اصلانی، ۱۳۹۴).

نیاز به احیای محلات و بازسازی آن‌ها به صورتی که عناصر هویتی خود را بازیابند، نیازی حیاتی برای بازسازی هویت فردی و جمعی بازماندگان سوانح است. به همین دلیل مشاهده می‌شود که اغلب بازماندگان پس از وقوع زلزله‌ها، بیش از گذشته احساس تعلق خود را به خانه و محله خویش ابراز می‌کنند. در راستای بازسازی با رویکرد باززنده‌سازی خاطرات جمعی در بم باید این موضوع مورد توجه قرار گیرد که درخت نخل عنصر اصلی هویت طبیعی شهر بم بوده و ادامه حیات آن نمادی از زندگی در بم است (مدیری و اشرفی زنجانی، ۱۳۹۲).

● حضور درخت در اسکان موقت و دائم

درختان، قلب زندگی و اکوسیستم تاب‌آور هستند. آن‌ها نقش حیاتی در پایداری زندگی و معیشت قبل، حین و پس از سانحه دارند. درختان مصالح ساخت جهت تأمین سرپناه، فیبر، زیرساخت و انرژی جهت گرمایش و پخت‌وپز را تأمین می‌کنند. همچنین منبع تغذیه برای انسان‌ها و حیوانات و منبع درآمد و معیشت انسان‌ها هستند. آن‌ها از اثرات سوانح طبیعی مانند بهم‌ن و زمین‌لغزش در مناطق کوهستانی، سونامی، طوفان و تندباد در مناطق ساحلی جلوگیری کرده و یا آن‌ها را کاهش می‌دهند (بورگن^۱ و همکاران، ۲۰۱۵).

2. Haiyan typhoon

3. Durst, 2015

1. Burgen et al. 2015

تصویر ۲. فقدان پوشش گیاهی در روستای داهویییه (سرتیپی پور و اسدی، ۱۳۹۷)

● حضور درخت از منظر پایداری پس از سانحه

طی مراحل بازسازی پس از زلزله بم، نخلستان ها و درختان مرکبات بسیاری از بین رفتند. زمانی که باغ ها به زمینی جهت کاربری مسکونی تبدیل شدند، این اقدام «حس مکان» و «روح مکان» جامعه در بم را متأثر ساخت و درختان خرما از دست رفته، «خانه-باغ ها» و «باغ شهرهای بم» جزء خاطرات بازماندگان شدند. به عنوان نمونه، درخت خرما عظیمی که عمر تقریبی آن ۲۰۰ سال بود، پس از زلزله ۲۰۰۳ بم، زنده مانده و در بم به «درخت پایدار در برابر زلزله ۲» شناخته می شد (پارسی زاده^۳ و همکاران، ۲۰۱۵). اما متأسفانه در سال ۲۰۱۳، اجازه داده شد تا این درخت مقاوم قطع شود (تصویر ۳).

تصویر ۳. قطع درخت پایدار در برابر زلزله (پارسی زاده و همکاران، ۲۰۱۵)

مورد دیگری که می توان به آن اشاره نمود این است که پس از بازسازی مناطق آسیب دیده از حملات تروریستی، کاشت درختان

جنگل ها، همچنین عملیات تسطیح جهت تأمین زمین برای اسکان مجدد، سبب شد سازمان بازیافت آوار UNDP، عملیات بازیافت مصالح در منطقه را بر عهده گیرد. در طول فرآیند بازسازی از چوب های بازیافت شده در ساخت و ساز، منابع سوختی کوره های آجرپزی و ساخت وسایل منازل استفاده شد (سیلوا^۱، ۲۰۱۰).

تجارب داخلی نشان می دهند، سیاست جابجایی و بازسازی روستای نای بند در خراسان جنوبی به دلیل در نظر نگرفتن پاره ای مسائل، از جمله مؤلفه های زیست محیطی با شکست مواجه شد. نامناسب بودن مکان جدید به لحاظ سیل خیز بودن، از بین رفتن دید و منظر و چشم انداز طبیعی و نداشتن حس تعلق به روستای جدید از مهم ترین عوامل نارضایتی روستاییان بیان شده است. پوشش گیاهی روستای نای بند پیش از جابه جایی به صورت پیوند روستا با طبیعت و حضور و پراکندگی درختان نخل در سراسر بافت بوده که در روستای جدید به این عناصر هویت بخش توجه نشده است؛ تصویر ۱، گویای این مطلب می باشد (گرکانی و رحیم بخش، ۱۳۹۳).

همچنین در بازسازی روستای داهویییه پس از زلزله ۱۳۸۳ در زرنند کرمان، به جهت فقر پوشش گیاهی در روستای جابه جا شده که برخلاف تنیدگی باغات و مناظر سبز با کالبد در روستای قدیم می باشد، حس تعلق به مکان جدید کم بوده و تمایل افراد به بازگشت به روستای اولیه وجود دارد (سرتیپی پور و اسدی، ۱۳۹۷). تصویر ۲، بیانگر عدم توجه به منظر و پوشش گیاهی پس از بازسازی در روستای داهویییه است.

تصویر ۱. ترکیب درختان نخل و ساختمان ها در بافت اولیه روستای نای بند (گرکانی و رحیم بخش، ۱۳۹۳)

2. Earthquake Resistance Tree
3. Parsizadeh et al. 2015

1. Silva, 2010

ذیل بکار گرفته شده است:

- استفاده از اسناد و متون شامل منابع مکتوب (کتب، رسالات و مقالات) و همچنین منابع اینترنتی معتبر؛
- استفاده از روش مشاهده شامل بازدید از حوزه منتخب و گردآوری اطلاعات از طریق برداشت عکس، فیلم، کروکی و اسکیس؛
- استفاده از روش مصاحبه عمیق با مردم و ساکنین حوزه مورد مطالعه، از طریق پرسشنامه‌های باز؛
- استفاده از روش پژوهش کیفی گراند تئوری جهت استنتاج مفاهیم و مقولات.

از آنجایی که مسئله پژوهش حاضر، بررسی نقش درخت در بازسازی پس از سانحه می‌باشد، به نظر می‌رسد به کارگیری روش کیفی مناسب است زیرا به نقل از استراوس و کرین،^۳ پژوهش کیفی، یافته‌هایی را به دست می‌آورد که با شیوه‌های آماری متداول و کمی کردن کسب نمی‌شوند. از این رو با توجه به ماهیت پژوهش، تکنیک نظریه داده‌بنیاد یا گراند تئوری، با این مطلوب سازگار است. بر این اساس، گام‌های پژوهش مورد نظر، شامل «مفهوم‌سازی»^۴، «فروکاهی و تأویل داده‌ها»^۵، «مقوله‌پردازی و تعیین مقولات» و «ربطدهی مقولات» است که به این فرایند، «کدگذاری»^۶ اطلاق می‌شود.

قابل ذکر است که کدگذاری، فرایندی تحلیلی است که طی آن، داده‌ها مفهوم‌گذاری می‌شوند و به هم می‌پیوندند تا «مقولات هسته‌ای» و «مقوله مرکزی» پیرامون موضوع مورد مطالعه، استنتاج شوند (استراوس و کرین، ۱۳۹۲، ص ۲۵). بدین منظور بر اساس مبانی نظری و شاخص‌های مؤثر بر نقش درخت در بازسازی پس از سانحه، پرسش‌هایی انعطاف‌پذیر برای مصاحبه عمیق با ساکنین حوزه مورد مطالعه، طرح شد؛ سپس بر اساس مصاحبه‌ها، به ترتیب، مراحل کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام و نتایج به دست آمده، ارزیابی و تحلیل شدند.

در پژوهش حاضر، رویکرد نظریه زمینه‌ای از آن جهت انتخاب شد که قادر به ضبط ظرافت‌هایی است که مورد نظر این مقاله

یادبود در مناطق سانحه دیده، نمایشی مجازی از افراد از دست رفته است که یک شبیه‌سازی جمعی از انعطاف‌پذیری و بهبودی را نشان می‌دهد. این درختان نماینده حوادث گذشته و پس از آن هستند. درختان می‌توانند نماد انسان‌ها باشند؛ آن‌ها فصل‌های گذرا و تداوم زمان را از طریق رشد، تغییرات رنگ و ریزش برگ‌ها نشان می‌دهند. پس از حملات تروریستی اخیر در مادرید، نیویورک، بروکسل، پاریس، اوکلاهاما و منهتن، درختان یادبود توسط مقامات شهری کاشته شدند تا حملات تروریستی را به یاد آورده و نماد تاب‌آوری اجتماعی باشند (هیس کلی، ۲۰۱۸).^۱

نخل‌های بی‌سر نخلستان‌های خوزستان نیز یادگارهای وصف‌نشده‌ی جنگ تحمیلی عراق هستند. بنابراین طبق مطالب عنوان شده، درختان می‌توانند نقش‌های متعدد و مؤثری در بازسازی پس از سانحه داشته باشند. در مقاله حاضر سعی می‌شود به‌عنوان مورد مطالعاتی، نقش نخلستان‌ها در بازسازی پس از زلزله با کمک روش‌شناسی گراند تئوری مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

روش

این مقاله سعی بر آن دارد تا با به کارگیری روش پژوهش کیفی نظریه‌ی زمینه‌ای^۲، به بررسی نقش درخت در بازسازی پس از سانحه در نخلستان‌های بم بپردازد. بدین منظور، داده‌های مورد نیاز، از طریق مصاحبه‌ی عمیق، طی چندین مراجعه به بم گردآوری شدند. داده‌های تجربی در قالب مصاحبه با ۲۰ نفر از اهالی بومی و کسبه‌ی حوزه مورد مطالعه، هر یک در مدت زمان حدود ۳۰ دقیقه و از خود محیط پژوهش به دست آمدند.

در تعیین تعداد افراد مصاحبه‌شونده از مفهوم «اشباع نظری»^۷ استفاده شد؛ یعنی زمانی که دیگر پاسخ‌های افراد تکراری به نظر می‌رسید، روند مصاحبه‌ها خاتمه یافت. سپس، جهت تحلیل داده‌ها، مجموعه‌ی منظمی از رویه‌ها در سه مرحله کدگذاری «باز»، «محوری» و «گزینشی»^۸ به کار گرفته شد. همچنین، به منظور تحلیل و تفسیر داده‌ها، «مفاهیم»، «مقولات»، «مقولات هسته‌ای» و «مقوله مرکزی»^۹ استنتاج شدند. به‌طور کلی در مطالعات نظری و میدانی برای مقاله حاضر، روش‌های گردآوری داده‌ها و اطلاعات به شرح

۳. استراوس و کرین، ۱۳۸۵: ۱۷

4. Conceptualizing
5. Reducing

1. Heath-kelly, 2018
2. Methodology of Grounded Theory

تصویر ۶. حوزه مورد مطالعه متشکل از ۳ محله

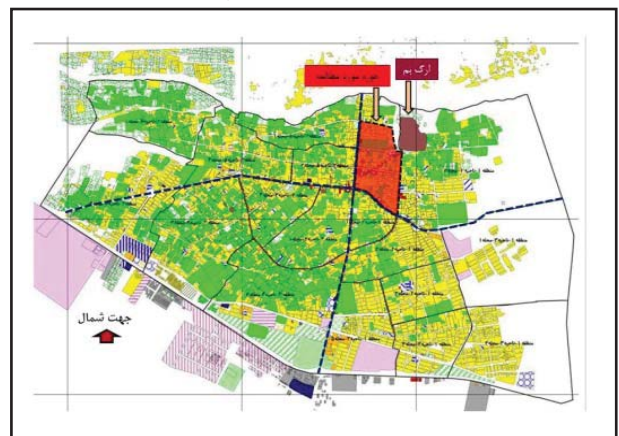

تصویر ۷. وضعیت شریان ها و معابر محدوده مطالعاتی

می باشد. مشخصه‌ی اصلی این رویکرد، بیرون کشیدن مفاهیم از دل داده‌ها، و مقولات از دل مفاهیم است (سندلوسکی، ۱۹۹۵). به بیان دیگر، از طریق بررسی سطر به سطر مصاحبه‌ها، مفاهیم جدید کشف شده و سپس تلاش می‌شود تا روابط بین مفاهیم شناسایی شوند؛ در گام دیگر، مقولات از لحاظ ویژگی‌ها و ابعادشان به صورت منظم شکل می‌گیرند. در واقع، هدف از کدگذاری‌ها هم این است که به انبوه داده‌های خام که ابزار تحلیل پژوهش هستند، نظم داده شود.

شناخت محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه واقع در شهر بم می‌باشد. تصویر ۵، موقعیت شهر بم در استان کرمان را نشان می‌دهد. همچنین تصویر ۴، بیانگر موقعیت حوزه مورد مطالعه در شهر بم است که از سمت شرق، در همسایگی ارگ بم و از جهات غرب و جنوب در مجاورت دسترسی‌ها و استخوان‌بندی اصلی شهر واقع شده است.

تصویر ۴. موقعیت حوزه مورد مطالعه در شهر بم

تصویر ۵. موقعیت شهر بم در تقسیمات سیاسی کشور

بحث

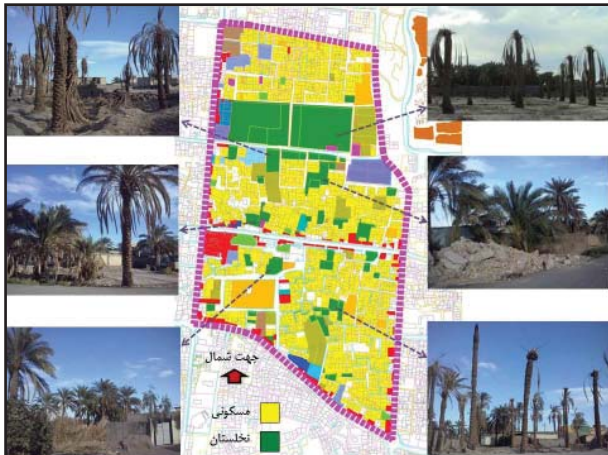
مطالعه و بررسی بستر پژوهش بیانگر آن است که از قرن‌ها پیش محیط طبیعی بم متأثر از باغداری و پرورش درختان خرما و مرکبات بوده و خانه-باغ‌ها در ارتباط تنگاتنگ با طبیعت شکل گرفته‌اند. رابطه نزدیک انسان با طبیعت به واسطه حیاط و محیط باز پیرامون خانه میسر می‌شده که همه‌ی این عوامل طبیعی بیانگر تصویر ذهنی و هویت مردم بم است. در مقیاس کلان، باغ-شهر، تصویر ذهنی عمومی بمی‌ها است؛ کوچه-باغ‌ها، درختان نخلی که خط آسمان را شکل داده و دیوارهای چینه‌ای همگی در حافظه جمعی بمی‌ها نقش بسته و ویژگی‌های طبیعی و کالبدی بم هستند. (اشرفی و پارسی‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۶).

حوزه مورد مطالعه، متشکل از ۳ محله «خواجه‌مراد»، «ارگ» و «بازار» می‌باشد (تصویر ۶). وضعیت شریان‌ها و معابر محدوده مورد مطالعه در تصویر ۷ نشان داده شده است.

تصویر ۱۰. نخلستان‌های رهاشده

تصویر ۱۱، موقعیت و وضعیت نخلستان‌های حوزه مورد مطالعه را نشان می‌دهد. نگاهی اجمالی بر درختان خرماي محلات، گویای آن است که بسیاری از آنها، پس از زلزله، به حال خود رهاشده و کمترین توجهی به احیا و بازسازی آنها نشده است. نخل‌های سوزانده شده، خمیده و خشکیده، همگی گواهی بر این مطلب است.^۲

تصویر ۱۱. وضعیت نخلستان‌های حوزه مورد مطالعه

همان‌گونه که در تصاویر ۱۲ و ۱۳ قابل‌مشاهده است، در بازسازی، توجهی به احیا و باززنده‌سازی شاخه‌های طبیعی شهر، به‌عنوان عوامل هویت‌بخش نشده است. افزون بر این، قابل‌ذکر است که در زندگی محلات بهم، کوچه بستری طویل برای تعاملات اجتماعی و برقراری روابط همسایگی بوده و کوچه‌باغ‌های بهم و نقاط عطف آن، جایگزین مناسبی برای مراکز محلات بوده‌اند. درواقع، نقاط عطف و گشودگی‌های کوچه‌باغ‌ها، مکان‌گردهمایی

در بررسی سیمای کلی محدوده مورد مطالعه، نشانه‌ها و عناصری بیش از سایر موارد جلب‌توجه می‌کنند که هریک دربرگیرنده‌ی معانی و مفاهیمی برای ساکنین محلات می‌باشند (تصویر ۸). به‌عنوان مثال، نخل‌های سر به فلک کشیده، یکی از شاخصه‌های اصلی حوزه مطالعاتی هستند که به دو شکل به چشم می‌خورند: نخلستان‌های سالم و سرزنده (تصویر ۹) و نخلستان‌های رهاشده و مخروبه (تصویر ۱۰). همان‌طور که اشاره شد، درخت نخل به‌عنوان شاخصه طبیعی و عنصر اصلی هویت شهر بهم بوده و ادامه حیات آن، نمادی از جریان زندگی در بهم است (عینی‌فر، ۱۳۸۳، ص ۳۲). اما پس از زلزله، نخلستان‌های خشک‌شده، حکایت از بی‌توجهی در بازسازی شهر به عوامل طبیعی هویت‌بخش دارد؛ دیگر خبری از آن درختان بابونه که مانند چتری خیابان‌های شهر را می‌پوشاندند نیست؛ گویی نقش و اهمیت این عناصر طبیعی نقش‌انگیز در بازسازی پس از زلزله به‌کلی فراموش شده است.

تصویر ۸. نقش عوامل طبیعی در خانه‌ها^۱

تصویر ۹. درختان نخل و خانه باغ‌ها

۱. کلیه تصاویر این بخش توسط نگارندگان در ۳ مرحله مراجعه به شهر بهم برداشت شده است.

۲. مدیری و اشرفی زنجانی، ۱۳۹۳، ص ۱۳

مصاحبه‌ها، این پرسش کلیدی مطرح شده که «فکر اصلی موجود در سطر به سطر گفتارهای مردم چیست؟». این فکر اصلی، تحت عنوان «مفاهیم»، برجسب گذاری^۱ و نام گذاری شده است. در واقع، به منظور استنتاج مفاهیم، سعی شد به این پرسش کلیدی پاسخ داده شود که «از آنچه مصاحبه‌شونده گفته، چه تعبیری می‌شود؟» از این رو، به بررسی خرد داده‌ها پرداخته شده و عبارات برگرفته از مصاحبه عمیق، بدون کوچک‌ترین تغییراتی بررسی شدند. مفاهیمی که در جدول ۱ استنتاج شده‌اند، تنها نمونه‌هایی از بلوک‌هایی هستند که بنای پژوهش حاضر را شکل می‌دهند.

جدول ۱: نحوه استنتاج مفاهیم از سطر به سطر مصاحبه عمیق با مردم

عبارت‌های برگرفته از مصاحبه عمیق با ساکنین محدوده مطالعاتی	مفاهیم استنتاج شده
"در همه جا می‌توانید نخلستان‌ها را ببینید."	نخلستان‌ها، یکی از عوامل طبیعی و شاخصه‌های بم
"شهر بم از قدیم با قنات‌ها و نخلستان‌هایش شناخته می‌شده."	نخلستان‌ها و قنات‌ها به عنوان ویژگی‌های طبیعی و شاخصه‌های شهر
"مادرم می‌گوید وقتی نخلستان‌های محله را می‌بینم، یاد زلزله و عزیزان از دست رفته‌ام می‌فتم و دلم می‌گیرد."	نخلستان‌ها، تداعی‌گر خاطرات زلزله عدم احیاء و بازسازی نخلستان‌ها
"وقتی که بچه بودیم، با بچه‌های محل، در نخلستان‌ها بازی می‌کردیم."	نخلستان‌ها، تداعی‌گر خاطرات کودکی
"یکی از جاهایی که بچه‌ها و جوان‌ها در آن جمع می‌شدند، نخلستان‌ها بود که الان دیگر نمی‌توانید کسی را در نخلستان‌ها ببینید."	نخلستان‌ها به عنوان فضاهای جمعی (پیش از زلزله)
"هر وقت قیصریه و نخلستان‌ها را می‌بینم، به یاد زلزله می‌افتم. دولت و مسئولین سازمان میراث فرهنگی باید زودتر بازسازی و مرمت قیصریه و نخلستان‌ها را کامل کنند."	پیشنهاد تسریع در تکمیل بازسازی قیصریه و نخلستان‌ها
"یادم می‌آید که پیش از زلزله، در خانه‌های بزرگ در کنار باغ زندگی می‌کردیم اما بعد از زلزله و بازسازی همه چیز تغییر کرد."	خانه‌باغ‌های بم، هویت بمی‌ها وابستگی عاطفی و تعلق خاطر بمی‌ها به خانه‌باغ‌ها

در مرحله‌ی دیگر، «مقولات» از دل «مفاهیم» استنتاج شدند. برای شناسایی مقوله‌ها، مفاهیم با یکدیگر مقایسه شده؛ بدین منظور از دو نوع مقایسه استفاده شده است: مقایسه قریب^۲ (مفاهیم نزدیک

کودکان و زنان بوده است. پس از بازسازی، کوچه‌ها، دیگر آن پویایی سابق را ندارند. به نظر می‌رسد، بازسازی نه تنها در کالبد کوچه پس کوچه‌های محلات بم تأثیرگذار بوده، بلکه روح و شور و زندگی فضاها را نیز تحت الشعاع قرار داده است (تصویر ۱۲).

تصویر ۱۲. از بین رفتن پویایی و سرزندگی کوچه‌ها، پس از بازسازی

تصویر ۱۳. نخل‌های خشکیده نخلستان‌های بم

یافته‌ها

در کنار مشاهدات، پیمایش و برداشت‌های میدانی از حوزه مورد مطالعه، بخش اصلی یافته‌های مقاله، از میان مصاحبه‌های عمیق با مردم و با کمک روش کیفی انجام شد. بدین منظور از «کدگذاری باز، محوری و گزینشی» در روش‌شناسی گراند تئوری استفاده شده است. داده‌ها از بررسی سطر به سطر مصاحبه‌های عمیق با ساکنین محدوده مطالعاتی به دست آمده‌اند. برای مصاحبه عمیق، ابتدا پرسش‌هایی باز و انعطاف‌پذیر پیرامون موضوع نقش درخت در بازسازی پس از سانحه تدوین شد. سپس، جهت استنتاج مفاهیم از

1. labeling
2. Close-in

- نخلستان‌ها، مهم‌ترین شاخصه طبیعی شهر بم. همچنین مقوله مرکزی مقاله حاضر، «کمرنگ شدن نقش نخلستان‌ها در بازسازی پس از زلزله و ضرورت باززنده‌سازی هرچه سریع‌تر آن‌ها» می‌باشد.

نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های مقاله حاضر، می‌توان حضور درختان را از چهار منظر در بازسازی پس از سانحه مورد بررسی قرار داد:

- حضور درختان از منظر ایجاد آرامش روانی در فرد و جامعه سانحه‌دیده؛
- حضور درختان از منظر هویت و خاطره جمعی؛
- حضور درختان در اسکان موقت و دائم؛
- حضور درختان از منظر پایداری پس از سانحه.

برنامه‌ریزان بازسازی با شناسایی پوشش‌های گیاهی هویت‌بخش منطقه سانحه‌دیده و میزان آسیب‌دیدگی آن‌ها می‌توانند از طریق طراحی برنامه‌هایی همچون باغچه‌های عمومی و بازسازی پارک‌های محله‌ای سبب مشارکت مردم، به یادآوری خاطرات پیش از رخداد سانحه و ایجاد انگیزه برای بازسازی شوند و نهایتاً تاب‌آوری جامعه در برابر سوانح آتی ارتقاء یابد.

این مقاله نتیجه می‌گیرد در بازسازی انجام شده به دنبال زلزله سال ۱۳۸۲ بم، تفاوت‌های اساسی بین فضای شهری بازسازی شده با گذشته‌ی بم مشاهده می‌شود. در واقع، هدف از بازسازی بم، تنها حیات کالبدی بوده و متأسفانه در روند بازسازی شهر، توجه خاصی به عوامل طبیعی هویت‌بخش نشده است. قابل ذکر است که نخلستان‌ها و قنات‌ها نه تنها ویژگی‌ها و شاخصه‌های طبیعی بم هستند، بلکه عناصر هویت‌بخش و منعکس‌کننده‌ی ارزش‌های نیاکان نیز می‌باشند. دستاورد بازسازی انجام شده بدنبال زلزله بم این است که نخلستان‌ها که زمانی تداعی‌گر خاطرات خوش کودکی بودند، امروز تداعی‌گر خاطرات ناخوشایند زلزله و عزیزان از دست رفته هستند. همچنین پس از زلزله، نخلستان‌ها به حال خود رها شده و بازسازی نیمه‌کاره‌ی آن‌ها، روح شهر را می‌آزارد.

نخل که در فرهنگ و ریشه‌های ایرانی، مقدس و نماد یک مرد است، امروز در جای جای شهر بم، قامتش خمیده و دیگر سر

به هم) و مقایسه‌ی بعید^۱ (مفاهیم دور از هم)^۲. بنابراین، پس از کدگذاری باز، در این قسمت کدگذاری محوری انجام می‌شود و مقولات پیرامون موضوع مورد مطالعه استنتاج می‌شوند. مقولات استخراج‌شده از مفاهیم، این ظرفیت را دارند که توضیح دهند چه چیزی به‌واقع در جریان است. به بیان دیگر، کدام مسئله، موضوع یا رویدادی برای ساکنین اهمیت بیشتری دارد. آنچه در این گام اهمیت دارد نحوه مرتبط کردن مقولات با مفاهیم در راستای ویژگی‌ها و ابعاد آن‌هاست. از این‌رو، مفاهیم بر اساس ویژگی‌های مشترک و یا معانی مرتبط موجود در آن‌ها گروه‌بندی شده و بر این اساس، مقولات، استنتاج می‌شوند. در این بخش، برای مشخص کردن مقولات، تلاش شده منطقی‌ترین وصف از آنچه در جریان است، انتخاب شود. ۹ مقوله از مفاهیم، استنتاج شده که عبارت‌اند از:

- درخت نخل، نماد مرد و مردانگی در فرهنگ و ریشه‌های ایرانی؛
- نخلستان‌ها و خانه‌باغ‌های بم، منعکس‌کننده ارزش‌های نیاکان و هویت بمی‌ها؛
- وابستگی عاطفی، عشق و تعلق خاطر بمی‌ها به نخلستان‌ها؛
- حیات بمی‌ها، وابسته به حیات نخلستان‌ها (وابستگی اقتصادی و معیشتی بمی‌ها به نخلستان‌ها)؛
- نخلستان‌ها، یکی از عوامل اصلی و شاخصه‌های طبیعی بم؛
- نخلستان‌های سرزنده و سالم، تداعی‌گر خاطرات خوش کودکی؛
- نخلستان‌های مخروبه و رهاشده، تداعی‌گر خاطرات ناخوشایند زلزله؛
- نخلستان‌ها، یکی از پاتوق‌ها و فضاها جمعیتی پیش از زلزله؛
- نخل‌های خمیده و نخلستان‌های سوخته، یکی از عوامل از بین رفتن پویایی و سرزندگی محلات.
- در گام‌های دیگر، ۳ مقوله هسته‌ای شناسایی شده و یک مقوله به‌عنوان «مقوله مرکزی» استنتاج شده است. مقولات هسته‌ای به شرح ذیل می‌باشند:
- نخلستان‌ها منشأ عشق، امید و هویت بمی‌ها؛
- وابستگی زندگی و معیشت بمی‌ها به نخلستان‌ها؛

1. Far-out

دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۸۰-۶۱، بازیابی از:

http://ijurm.imo.org.ir/search.php?slc_lang=fa&sid=1

جوهری، فرخنده؛ پورجعفر، محمدرضا؛ مثنوی، محمدرضا؛ حقیقت‌بین، مهدی؛ (۱۳۹۲)، بررسی ارتباط بین ابنیه شاخص شهری به کمک عناصر طبیعی، مورد مطالعه: منطقه پیرامون هسته قدیمی شهر کرج، دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۱، بهار و تابستان ۹۲، صص ۲۰۴-۱۸۹، بازیابی از:

http://ijurm.imo.org.ir/search.php?slc_lang=fa&sid=1

خاکی، محمدرضا و قائدی، سیاوش (۱۳۹۴)، «ریخت‌شناسی آیین نخل‌گردانی، نمایش نمادین جاودانگی اساطیر»، فصلنامه تخصصی هنرهای نمایشی، شماره یازدهم، پاییز و زمستان ۹۳ و بهار ۹۴، بازیابی از: <http://www.ahlebaitpedia.com/images/ahlebeit/thesis/historical/Rites/mourning/5.pdf>

سرتیپی‌پور، محسن و اسدی، سعیده، (۱۳۹۷)، «نقش تعلق مکانی بر تاب‌آوری اجتماعی ناشی از جابجایی سکونتگاه (مطالعه موردی: روستای داهویی، زلزله ۱۳۸۳ زرنده)، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۶۱، بهار ۱۳۹۷، بازیابی از:

<http://jhre.ir/article-1-1442-fa.pdf>

عینی‌فر، علیرضا، (۱۳۸۳). «تدوین مدلی نظری برای توسعه پایدار بم»، مجموعه مقالات کارگاه تخصصی تدوین منشور توسعه پایدار بم، وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی.

فلاحی، علیرضا و اصلانی، فرشته (۱۳۹۴). «بازسازی محله بازار پس از زلزله‌ی سال ۱۳۸۲ بم با رویکرد خاطره جمعی». نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۴. صص ۴۵-۸۵، بازیابی از:

https://jfaup.ut.ac.ir/article_59672_5c8551ecb2fec5362cac38f37347b1f2.pdf

کریمی مشاور، مهرداد؛ نگین‌تاجی، فرشاده؛ (۱۳۹۶)، نقش عوامل طبیعی در شکل‌گیری هویت مکان (نمونه موردی شهر یاسوج)، دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۸، پاییز ۱۳۹۶، صص ۴۰۸-۴۰۱، بازیابی از: http://ijurm.imo.org.ir/search.php?slc_lang=fa&sid=1

گرکانی، امیرحسین و رحیم‌بخش، فاطمه، (۱۳۹۳)، « بررسی بازسازی روستای نایبند استان خراسان جنوبی »، دوفصلنامه علمی و پژوهشی مدیریت بحران، شماره ششم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، صص ۷۶-۶۵، بازیابی از:

http://www.joem.ir/article_12753_59edc5a2ad31b7394b1cd4eb81ad34b.pdf

محمدی، جمال؛ احمدیان، مهدی؛ آزادی‌قطار، سعیده؛ (۱۳۹۱)، تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون‌شهری؛ نمونه موردی: شهر میاندوآب، دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۹، بهار و تابستان ۱۳۹۱، صص ۲۷۶-۲۵۹، بازیابی از:

http://ijurm.imo.org.ir/search.php?slc_lang=fa&sid=1

تارطیخ‌ی‌زاسمدن‌زباب، (1392). «تاریخچه‌ی فرشتا و اسوتا». بریدم - نکسمه ملجم، «نیکم تپوهه رید میکت اب... و یعیبط یایلاب زا سن ی‌زاسنزاب رد یعمج». <http://jhre.ir/article-1-572-fa.html>: زا ی‌بایزاب. 62-42- صص. 93 رابهد. 145 هرامش، لانسور طیحم و

به فلک نیست. امروز، سوزاندن نخل‌ها به سهولت انجام شده تا در زمین نخلستان‌ها آپارتمان‌سازی شود؛ غافل از این‌که در حافظه‌ی تاریخی ایرانیان، سوزاندن و از بین بردن نخل‌ها، مترادف است با قتل یک مرد. ارج نهادن به نخلستان‌ها و بازسازی آن‌ها، می‌تواند منجر به باززنده‌سازی ارزش‌ها و بازگرداندن نشاط و پویایی به جامعه‌ی بم باشد. مقوله مرکزی مقاله حاضر، «کمرنگ شدن نقش نخلستان‌ها در بازسازی پس از زلزله و ضرورت باززنده‌سازی هرچه سریع‌تر آن‌ها» را مورد تأکید قرار می‌دهد؛ از این‌رو، احیاء و بازسازی نخلستان‌ها و برگزاری مراسم نظیر «جشن خرما» در آن‌ها، علاوه بر پویایی اقتصادی، نقش بسیاری در سرزندگی محلات خواهد داشت.

منابع

- آل ابراهیم دهکردی، صبا، (۱۳۹۴)، نقش درخت سرو و معانی نمادین آن در نگاره‌هایی از "شاهنامه تهماسبی"، مجله باغ نظر، سال سیزدهم، شماره ۴۵، اسفند ۱۳۹۵، صص ۱۱۴-۱۰۵، بازیابی از: http://www.bagh-sj.com/article_43407_6fa4ba457429bdcef1b8a5811c7b1b28.pdf
- اذانی، مه‌ری و عباسی، محمدرضا (۱۳۹۱). «بررسی جایگاه فضای سبز با استفاده از ضریب آنتروپی و مدل ویلسامسون در رویکرد توسعه پایدار، نمونه موردی: شهر شیراز»، جغرافیا و برنامه‌ریزی، شماره ۴۲، صص ۲۲-۱، بازیابی از: http://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_26.html
- استراوس، انسلم و کرین، جولیت؛ (۱۳۹۲). «مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای»، ترجمه ابراهیم افشار، نشر نی، چاپ سوم، تهران، ایران.
- استراوس، انسلم و کرین، جولیت، (۱۳۸۵). «اصول روش تحقیق کیفی». ترجمه محمدی ب، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.
- اشرفی، آلاله و پارسی‌زاده، فرخ، (۱۳۹۱). «نقش و اهمیت حافظه جمعی و هویت مکانی در بازسازی پس از زلزله»، دومین کنفرانس ملی مدیریت بحران: نقش فناوری‌های نوین در کاهش آسیب‌پذیری ناشی از حوادث غیرمترقبه. بازیابی از: https://www.civilica.com/Paper-NCEVSLLO2-NCEVSLLO2_284.html
- برق‌جلوه، شهیندخت؛ صیاد، نیما؛ (۱۳۹۲)، تبیین الگوی سنجش کیفیت فضاهای عمومی حاصل از بازآفرینی محدوده‌های طبیعی درون‌شهری بر مبنای مؤلفه‌های سیمای سرزمین پایدار، دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۲، پاییز و زمستان ۹۲، صص ۳۵۰-۳۲۷
- بمانیان، محمدرضا؛ صالح، الهام؛ (۱۳۹۰)، بررسی مفهومی باغسازی ایرانی در رویکرد پدیدارشناسی در معماری منظر، تبارشناسی و شاخص‌شناسی،

- about love of life, love of place. Cornell University Civic Ecology Lab, Ithaca NY. Retrieved from: https://civeco.files.wordpress.com/2015/12/krasny_snyder_mooc_stories_2016.pdf
- Martos, A., Pacheco-Torress, R., Ordonez, J., Jadraque-Gago, E. (2016). "Towards successful environmental performance of sustainable cities: Intervening sectors". A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 57, 479-495. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032115014781>
  - Nail, S. (2018). Memory and resilience: A two-pronged approach to natural spaces in Colombia's transition to a peaceful society. *Urban Forestry & Urban Greening*, 31, 48-55. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.01.020>
  - Parsizadeh, Farokh; Ibrion, Michaela; Mokhtari, Mohammad; Lein, Haakon; Nadim; Farrokh, (2015), "Bam 2003 earthquake disaster, on the earthquake risk perception, resilience and earthquake culture- Cultural beliefs and cultural landscape of Qanats, gardens of Khorma trees and Argh-e Bam", *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 14, Part 4, December 2015, Pages 457-469. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420915300868>
  - Sandelowski, Margarete. (1995), "On the aesthetics of qualitative research", 205- 209. Retrieved from: <https://uncch.pure.elsevier.com/en/publications/on-the-aesthetics-of-qualitative-research>
  - Silva, Joda, (2010), "Lessons from Aceh; Key Considerations in Post-Disaster Reconstruction", published by Practical Action Publishing, 2010, Retrieved from: <https://www.dec.org.uk/sites/default/files/pdf/lessons-from-aceh.pdf>
  - Tidball, K., 2012. Urgent biophilia: Human-nature interactions and biological attractions in disaster resilience. *Ecology and Society* 17 (2): 5. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/26269048>
  - Tidball, K., Krasny, M. et.al. 2010. Stewardship, learning, and memory in disaster resilience. *Environmental Education Research* 16, 591-609. Retrieved from: https://www.nrs.fs.fed.us/pubs/jrnl/2010/nrs_2010_tidball_001.pdf
  - Wilson, E., 1984. *Biophilia*. Harvard University Press, Cambridge, MA. Retrieved from: <http://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674074422>
  - مؤمنی موکویی، سوسن؛ زینالی، احمد؛ (۱۳۹۶)، «بررسی امکان استفاده از سازه ساخته شده از شاخه‌های درخت نخل به‌عنوان اسکان موقت در هنگام وقوع سوانح طبیعی در بلوچستان»، فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران، دوره هفتم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۶، صص ۳۷۷-۳۸۶، بازیابی از: http://dpmk.ir/browse.php?a_code=A-10-220-1&sid=1&slc_lang=fa
  - موسوی، سید عارف؛ رجب صلاحی، حسین؛ جهانگیر، ابراهیم؛ داراب خانی، رسول؛ (۱۳۹۰)، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری جهت کاهش آسیب‌های ناشی از زلزله با تأکید بر امکان اسکان اضطراری و موقت در ماهدشت، دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۲۰۸-۱۹۳، بازیابی از: http://ijurm.imo.org.ir/search.php?slc_lang=fa&sid=1
  - Brett, S. et al., 2007. Memorialization and democracy: state policy and civic action. International Center for Transitional Justice, New York. Retrieved from: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Memorialization-Democracy-2007-English_0.pdf
  - D. Burgen, T. Hofer, P.van Lierop and S.Wabbes (2015), "Trees and forest-lifelines for resilience", *international journal of forestry and forest industries*, vol.66. 1-2, P 86. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Disasters.pdf>
  - Durst. P. B. (2015). "Tree and forest contribute to recovery from the world's most powerful typhoon in the Philippines", *international journal of forestry and forest industries*, vol.66. 1-2. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Disasters.pdf>
  - Heath-Kelly, Charlotte (2018), "Survivor Trees and memorial groves: Vegetal commemoration of victims of terrorism in Europe and the United States", *Political Geography* Volume 64, May 2018, Pages 63-72. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0962629816302694>
  - Helphand, K., 2006. *Defiant Gardens. Making Gardens in Wartime*. Trinity University Press, San Antonio, TX. Retrieved from: https://designobserver.com/mobile/media/pdf/Defiant_Gardens.pdf
  - Krasny, M. and Snyder, K. (eds). 2016. *Civic Ecology. Stories*